

**Sprawozdanie z 14. konferencji wspólnej
Polsko-Niemieckiego Towarzystwa Historii Medycyny
„Medizin und Sprache – die Sprache der Medizin /
/ Język i medycyna – język medycyny”,
Magdeburg, 19–21 września 2013 roku**

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/KLIO.2013.064>

W dniach 19–21 września br. na Uniwersytecie Otto von Guericke w Magdeburgu odbyła się 14. wspólna konferencja Polsko-Niemieckiego Towarzystwa Historii Medycyny zatytułowana: „Język i medycyna – język medycyny / Medizin und Sprache – die Sprache der Medizin”. Patronat nad wydarzeniem objęły Wydział Medyczny oraz Zakład historii, etyki i teorii medycyny wspomnianego uniwersytetu.

Zamierzeniem organizatorów – Evy Brinkschulte (Hamburg) i Fritza Drossa (Magdeburg) – było zebranie najnowszych ustaleń badawczych dotyczących zagadnienia zawartego w tytule spotkania, ze szczególnym uwzględnieniem kontekstów polsko-niemieckich. Program obrad – obok wykładu inauguracyjnego – objął dwadzieścia osiem referatów, z czego ostatecznie wygłoszono dwadzieścia trzy. Konferencja odbywała się w języku polskim i niemieckim; wszystkie wykłady tłumaczono symultanicznie na drugi język. Ze względu na szeroki zakres chronologiczny i bogatą problematykę, wystąpienia pogrupowano w siedem sekcji tematycznych: 1. *Terminologia i narracja medyczna / Medizinische Terminologie und Erzählung*, 2. *Języki religii, polityki, nauki, codzienności / Religioese, politische, wissenschaftliche und Alltagssprachen*, 3. *Pojęcia i dowody / Begriffe und Evidenzen*, 4. *Dyskursy publiczne wokół zdrowia, choroby i śmierci / Oeffentliche Diskurse um Gesundheit, Krankheit und Tod*, 5. *Translacje – przejścia i miejsca pośrednie / Translationes – Uebergaenge und Zwischenraeume*, 6. *Języki obrazu w wojsku i szpitalu / Bildsprachen in Militär und Krankenhaus*, oraz 7. *Komunikacja na temat seksualności i narodzin / Kommunikation über Sexualität und Geburt*.

W otwierającym konferencję wykładzie wieczornym (19 IX) *Język medycyny: narzędzie komunikacji czy przeszkoda w komunikacji?*, który obył się

w Sali Senatu Uniwersytetu Otto von Guericke, prof. Ortrun Riha z Karl-Sudhoff-Institut für Geschichte der Medizin und der Naturwissenschaften Uniwersytetu w Lipsku skupiła się na problematyce relacji językowych między lekarzami a pacjentami, analizując je w wymiarze historycznym, socjologicznym i semantycznym. Referentka omówiła m.in. kwestie kształtowania się w ostatnich siedmiu stuleciach zarówno gramatyki i słownictwa używanego przez przedstawicieli medycyny uniwersyteckiej, jak również lekarskich kompetencji interpersonalnych i umiejętności komunikacyjnych. Zwróciła także uwagę na występujące od XIX wieku zjawisko krzepnięcia języków zawodowych w medycynie klinicznej, które – ze względu na swoją hermetyczność – stają się w ostatnim stuleciu przyczyną występowania coraz liczniejszych błędów medycznych oraz innych „zdarzeń niepożądanych”.

Podczas pierwszego dnia obrad (20 IX) przedstawiono referaty z czterech sekcji tematycznych. W sekcji pierwszej, *Terminologia i narracja medyczna*, zaprezentowano cztery wystąpienia. W referacie Bożeny Urbanek (Warszawa–Zabrze) *Rozważania nad mianownictwem polskim lat 20. XX w. Franciszka Giedroycia* – w zastępstwie nieobecnej autorki wygłoszonym przez Elżbietę Kempę – przedstawiono rozwój historyczny polskiego mianownictwa medycznego, poczynwszy od lat dziesiątych XIX wieku, a skończywszy na dwudziestoleciu międzywojennym. Skupiając się m.in. na terminach fachowych zamieszczonych w słownikach lekarskich Józefa Majera, Fryderyka Skobla, Aleksandra Kremera i Józefa Ottingera oraz analizując dwutomowy *Polski słownik lekarski* F. Giedroycia, autorka pokazała, w jaki sposób na przestrzeni stu dwudziestu lat kształtowało się krakowskie i warszawskie mianownictwo medyczne oraz jakie czynniki warunkowały ten proces. Autorka zaznaczyła także, że dopiero słownik F. Giedroycia, wydany w latach trzydziestych XX wieku, przyniósł „słownictwo jednoznaczne, zrozumiałe dla wszystkich, użyteczne, służące wiedzy” i – co najistotniejsze – o rodowódzie polskim. W kolejnym referacie, *Metafora jako narzędzie narracji w rozprawach i artykułach polskich lekarzy w XIX wieku*, Anita Magowska (Poznań), odwołując się m.in. do koncepcji Georga Lakoffa i Marka Johnsona, wskazującej, że metafory mają nieredukowalną treść kognitywną, przeanalizowała wybrane przenośnie pojawiające się w XIX-wiecznych polsko-, niemiecko- i łańciskojęzycznych rozprawach doktorskich oraz artykułach na-

ukowych, których autorami byli lekarze polskiego pochodzenia studiujący na terenie państw zaborczych. Referentka wskazała, że uczeni polscy, m.in. Seweryn Gałęzowski i Józef Dietl, bardzo chętnie sięgali do metafor występujących w zachodnioeuropejskich dyskursie medycznym, twórczo je wykorzystując i modyfikując. W prezentacji Józefa Świebody (Rzeszów) *Język medyczny w dokumentach kościelnych parafii Łąka i Rzeszów (1784–1949)* na podstawie zachowanych metrykaliów katolickich z obu parafii przebadano nazwy jednostek chorobowych, które proboszczowie uznawali za przyczynę zgonu osoby wymienionej z imienia i nazwiska w danej *Liber Mortuorum*. Obok chorób płucnych najczęściej wskazywano na choroby układu pokarmowego i choroby zakaźne. Przy czym, jak słusznie zauważył prelegent, w wieku XVIII i pierwszej połowie XIX wieku stosowano przede wszystkim nazwy ogólne (np. *Kopfweh*), natomiast od lat sześćdziesiątych XIX wieku aż do zakończenia II wojny światowej – coraz precyzyjniejsze terminy medyczne, co – zdaniem Świebody – świadczyło m.in. o rosnącej współpracy między lekarzami i przedstawicielami Kościoła. W kolejnym wystąpieniu, *Pierwsze niemieckojęzyczne dysertacje na wydziałach medycznych uniwersytetów w Berlinie, Wrocławiu, Halle i Królewcu*, Michael Sachs (Frankfurt nad Menem) wskazał na podstawy prawne, które umożliwiły w drugiej połowie XIX wieku w Niemczech przygotowywanie rozpraw doktorskich w języku narodowym (m.in. ustawa *Zulassung deutscher Dissertationen und Disputationen bei den Promotionen an den preussischen Universitaeten* z dn. 22 maja 1867 r.). Referent omówił także treść i warstwę językową czterech wybranych medycznych rozpraw doktorskich obronionych w 1867 roku na wspomnianych uniwersytetach oraz przeanalizował – na podstawie zachowanych, w większości rękopiśmiennych, wspomnień doktorantów – przebieg łacińskiego i niemieckiego przewodu doktorskiego, wskazując na silne emocje towarzyszące rygorozom zdawanym w języku łacińskim.

Także w drugiej sesji przedpołudniowej, *Języki religii, polityki, nauki, codzienności*, wystąpiło czterech referentów. Michalina Broda (Toruń) w referacie *Łacińska terminologia w piętnastowiecznych tekstach medycznych z państwa zakonu krzyżackiego w Prusach* omówiła fachowe terminy medyczne pojawiające się w przekazach lekarskich proveniencji krzyżackiej, a także podjęła próbę ich systematyzacji oraz ukazania ich genealogii w odniesieniu do

słownictwa używanego w zachodnioeuropejskiej literaturze medycznej późnego średniowiecza. Katarzyna Pękacka-Falkowska (Poznań) w wystąpieniu *Język codzienny a język medyczny w osiemnastowiecznym Toruniu* na podstawie analizy ksiąg radzieckich i protokołów z przesłuchań, w tym dołączanych do nich raportów z obdukcji prowadzonych przez Johanna Thomasa Soemmerringa, podjęła próbę odpowiedzi na pytanie, w jakim stopniu fachowy język medyczny, używany zarówno przez lekarzy i chirurgów urzędowych, jak i akuszerki miejskie, oraz język codzienny, w którym były formułowane wypowiedzi podsądnych z ludu, nakładały się na siebie i się wzmacniały. W kolejnym referacie, „*Żydowsko-męska*” *menstruacja na tle teorii medycznych w Hiszpanii nowożytnej*, Julia Gebke (Graz) omówiła medyczny kontekst hiszpańskiej *limpieza de sangre*. Autorka pokazała m.in., że po ostatecznym wymuszeniu na ludności żydowskiej mieszkającej w Królestwie Hiszpanii zmiany wiary na chrześcijańską (1492), w trakcie postępującej asymilacji „nowych chrześcijan”, stare elity chrześcijańskie stworzyły ideologię czystości krwi, mającą stanowić skuteczne narzędzie dystynkcji i reprodukcji podziałów społecznych. Ideologia *limpieza de sangre* znalazła wyraz w „statutach czystości” obowiązujących na Półwyspie Iberyjskim od końca XV wieku aż po wiek XIX. Przy czym, jak dowodziła referentka, obok argumentacji prawniczej czy moralno-teologicznej, w debacie prowadzonej w czasach nowożytnych sięgano także do argumentów medycznych tudzież *quasi*-biologicznych, odwołujących się m.in. do zjawiska „zaburzonej fizjologii” członków rodzin zasymilowanych konwertytów. Ostatnie wystąpienie w drugiej sesji porannej, *Wymowa treści medycznych w rycinach z Żywota Świętej Jadwigi Śląskiej*, wygłoszone przez Antoniego Jonecko (Kraków–Rzeszów), stanowiło natomiast zestawienie źródeł ikonograficznych przedstawiających tytułową księżną – „wczesny przykład przerzucania pomostów między pogranicznymi przestrzeniami językowymi”, jak wyraził się referent – w trakcie posługi chorym i ubogim oraz omówienie ich programu ideowego.

W pierwszym panelu popołudniowym, *Pojęcia i dowody*, wystąpiło czterech spośród pięciu prelegentów zapowiedzianych w programie. W referacie *Czytanie obrazów jako języka mózgu? Funkcjonalne tworzenie obrazów mózgu jako środek komunikacji* Kirsten Brukamp (Rostock) przedstawiła problematykę wizualizacji w XX- i XXI-wiecznych badaniach neurologicz-

nych, prowadzonych dzięki zastąpieniu elektroencefalografu funkcjonalną tomografią rezonansu magnetycznego. Autorka argumentowała, że uzyskane za pośrednictwem tego narzędzia diagnostycznego obrazy jako specyficzne i niezmiernie skomplikowane konstrukty każdorazowo wymagają stworzenia wyjaśniającego je „opisu werbalnego”, aby mogły zostać zrozumiane nie tylko przez laików, lecz również przez ekspertów, czyli lekarzy. Referat Marcina Moskalewicza (Poznań) *Język filozofii i teologii w służbie psychiatrii. Ludwig Binswanger i Viktor Emil von Gebsattel* ukazał, w jaki sposób pojęcia teologiczne i filozoficzne, po włączeniu ich w dyskurs medyczny, współgrają ze sobą, a także jak przekształcają i kreują zasób pojęciowy tzw. psychiatrii fenomenologicznej. Kolejny prelegent, Philipp Teichfischer (Magdeburg), poddał analizie XIX-wieczny system klasyfikacji chorób Johanna Lukasa Schönleina, koncentrując się na nowo odkrytych materiałach rękopiśmiennych ze spuścizny tego uczonego. Referent m.in. dowodził, że nie można nadal jednoznacznie orzec, czy Schönlein traktował jednostki chorobowe jako odrębne byty (jednostki ontologiczne), czy uznawał je za konstrukty tudzież pochodne bądź funkcje pewnych „epistemicznych metod historii naturalnej”, i że wciąż konieczne jest odnalezienie zagubionych notatek do planowanej przez niego *Historii naturalnej chorób europejskich*. Natomiast Julian Heigl (Berlin) w referacie *Muzyczno-teoretyczna nauka o afektach w dyskursach medycznych*, odwołując się do prac takich autorów, jak Athanasius Kircher, Johann Mattheson i Friedrich Marpurg, zaprezentował wczesnonowożytną *Affektenlehre* pod kątem jej znaczenia dla dyskursu antropologiczno-medycznego. Autor skomentował m.in. XVII-wieczne zagadnienie terapeutycznej funkcji muzyki i możliwości jej zastosowania w procesie werbalizacji choroby.

Ostatnia sesja pierwszego dnia obrad, *Dyskursy publiczne wokół zdrowia, choroby i śmierci*, skupiła siedmiu prelegentów. Aleksandra Szlagowska (Wrocław) w wystąpieniu *Problemy komunikacyjne w relacjach lekarz–pacjent w kulturze ludowej oraz wynikająca z nich aprobata dla działalności znachorów i uzdrowicieli* podjęła kwestię współistnienia medycyny oficjalnej i nieoficjalnej na Dolnym Śląsku oraz Zaolziu w XIX–XXI wieku. Opierając się na źródłach etnograficznych i historycznych oraz materiale ankietowym, autorka udowodniała, że zaburzona komunikacja między lekarzami i pacjen-

tami powoduje odwrót tych ostatnich do nieautoryzowanych uzdrowicieli „z gminu”. W wystąpieniu *Przedstawianie AIDS. Analiza niemieckich i polskich materiałów drukowanych* Maximilian Schochow, Andreas Jüttemann i Florian Steger (Halle) na podstawie analizy porównawczej treści takich tygodników, jak „Newsweek Polska” i „Der Spiegel” oraz dzienników „Fakt” i „Bild” pokazali, w jaki sposób w Polsce i Niemczech w latach 2011–2013 zmieniał się stosunek do nosicieli wirusa HIV oraz osób chorych na AIDS. Autorzy zaznaczyli, że w odróżnieniu od tygodników prasa codzienna, poprzez seksualizację choroby, wprowadzała do dyskursu publicznego elementy dyskryminujące i stygmatyzujące. W kolejnym wystąpieniu – *O pozamedycznych źródłach wiedzy na temat stanu zdrowia mieszkańców Wilna w początkach XIX wieku – analiza wspomnień Józefa Franka i wybranej dokumentacji cmentarza bernardyńskiego* – Wiesława Duży (Toruń) zestawiała treści medyczne odnoszące się do chorób bogatych wilnian, które zawarto w pamiętnikach J. Franka, z informacjami z tzw. kart pogrzebowych pochodzących z jednej z największych nekropolii miasta, na której grzebano zwłoki przedstawicieli wszystkich warstw społecznych. W referacie *Język poradników higienicznych z okresu II Rzeczypospolitej Polskiej* Jerzy Waliszewski (Stargard) przeanalizował treść i szatę graficzną dwóch książeczek edukacyjnych skierowanych do dzieci: *Poradnika o higienie* (1928) Janiny Rauch-Sobolewskiej oraz *Ucieszonych i pożytecznych pogadań o twoim zdrowiu* (1931) Joachima Namysła i Jana Bilińskiego. Zdaniem prelegenta zarówno „nowoczesność, komunikatywność [prezentowanych w obu publikacjach treści], jak i dostosowanie [metod podawczych] do zdolności percepcyjnych czytelników” wskazywały na racjonalne i planowe podejście do zagadnień higieny i zdrowia publicznego w polityce odrodzonego państwa polskiego. Ostatnia referentka, Halina Bogusz (Poznań), w odwołującym się do metod *Begriffsgeschichte* wystąpieniu *Opieka paliatywna w zwierciadle pojęć dotyczących śmierci i umierania*, omówiła natomiast zmiany semantyczne w obrębie pojęcia „ból” zachodzące na przestrzeni pięciu wieków. Pierwszy dzień obrad zakończyły walne zebranie członków i zarządu PNTHM oraz uroczysta kolacja w budynku uniwersytetu.

Drugiego dnia konferencji (21 IX) odbyły się dwie sesje z trzech zaplanowanych. W sesji porannej *Translacje – przejścia i miejsca pośrednie* wystąpi-

ło czterech referentów. Elżbieta Kempa (Katowice) omówiła *Wpływ chirurgii niemieckiej na rozwój „śląskiej szkoły chirurgicznej” XX wieku*, wskazując, że wywodziła się ona ze spuścizny intelektualnej Jana Mikulicza-Radeckiego i Józefa Gasińskiego. Franz Sich (Pfaffing) w referacie *Ilustracje dotyczące metod ochrony przed epidemiami w Niemczech* zaprezentował zachowane źródła ikonograficzne i artefakty (m.in. tabliczki i chorągiewki morowe) związane z wybuchami dżumy w południowej części Niemiec, przede wszystkim w Bawarii. Problematyce *historycznej autohemoterapii*, czyli leczenia chorego jego krwią, poświęcono wystąpienie Lesława Portasa (Rzeszów). Historyk i zarazem praktykujący lekarz szczegółowo przedstawił osiągnięcia opolskiego chirurga Romana Hinzego, wykorzystującego metodę autohemoterapii w trakcie leczenia chorych z procesem ropnym. Wyniki badań Hinzego, jak podkreślił referent, upowszechniono drukiem na łamach „Zentralblatt fuer Chirurgie” – czasopisma, w którym publikowali lekarze różnych specjalności i narodowości. Ostatni z referatów sesji porannej – *Znaczenie języka w migracji lekarzy z Polski i Niemiec* Magdalene Schymanietz (Wuppertal) – stanowił natomiast analizę socjologiczną grupy lekarzy polskich, którzy wyemigrowali do Niemiec w latach 1970–2004. Autorka m.in. przebadła związek między poziomem znajomości języka niemieckiego wśród migrantów a stopniem ich integracji z nowym społeczeństwem, udowadniając, że „w wyniku dużej rozpiętości poszczególnych zdolności językowych i innych czynników, które są z nimi związane w trakcie przesiedlania się do Niemiec, rozpoczęcie życia zawodowego badanych lekarzy było bardzo różne”.

Ze względu na nieobecność czterech referentów z Polski i Niemiec dwa ostatnie panele drugiego dnia obrad – *Języki obrazu w wojsku i szpitalu* oraz *Komunikacja na temat seksualności i narodzin* – zostały połączone w jeden. Jako pierwsza wystąpiła Joanna Lusek (Łambinowice) z referatem *Fotografia jako źródło dla historyka medycyny*, analizując dokumentację fotograficzną pochodzącą z obozów jenieckich na Śląsku Opolskim i zestawiając uzyskane wyniki z zachowanym materiałem aktowym. Natomiast ostatnia referentka, Joanna Nieznanowska (Szczecin), skupiła się na *Sporach prawnoprawnych o znaczenie pojęć terminów ginekologicznych w niemieckiej i polskiej literaturze fachowej ostatnich dekad XIX i pierwszej dekady XX wieku*. Analizując jeden z przypadków ciąży pozamacicznej przedstawiony w gine-

kologicznej prasie fachowej, badaczka zaprezentowała spory toczony między niemieckimi ubezpieczycielami państwowymi i prywatnymi w kwestii definiowania normy i patologii oraz udział lekarzy i prawników w tego typu debatach.

Po zakończeniu ostatniego, łączonego panelu, dwudniowe obrady podsumowali prezydent i wiceprezydent PNTHM w kadencji 2011–2013 – Fritz Dross i Anita Magowska – wskazując na aktualność podejmowanej tematyki i wysoki poziom merytoryczny wszystkich wystąpień. A. Magowska zauważyła, że największą popularnością cieszyła się problematyka współczesna: trzynaście referatów poświęcono zagadnieniom z historii XX i XXI wieku, pięć – z XIX wieku, natomiast pozostałe – problematyce epok wcześniejszych, przy czym najczęściej prowadzono analizy terminologii fachowej (dziewięć referatów). Obok ujęć historycznych, pojawiały się także ujęcia filozoficzne, lingwistyczne, etnologiczne itd. Dzięki temu udało się jednoznacznie stwierdzić, że język jest nie tylko medium komunikacji, lecz także narzędziem walki o władzę i „planowanego nieporozumienia”. Podobne aspekty dwudniowych obrad podkreślił także F. Dross, który dodatkowo zaprezentował kwestie administracyjno-finansowe związane z organizacją konferencji w Magdeburgu i działaniem Towarzystwa w Niemczech, a także przedstawił wszystkim zgromadzonym nowo wybrany zarząd PNTHM na kadencję 2013–2015. Nowym prezydentem został dr Marcin Moskalewicz z Katedry i Zakładu Historii Nauk Medycznych Uniwersytetu Medycznego w Poznaniu, wiceprezydentem – dr hab. Fritz Dross z Fachbereich Geschichte, Ethik und Theorie der Medizin Uniwersytetu w Magdeburgu, natomiast skarbnikiem – dr Ute Caumanns z Philosophische Fakultät Uniwersytetu Heinricha Heinego w Duesseldorfie. Przedstawiciele nowych władz Towarzystwa poinformowali, że we wrześniu 2015 roku odbędzie się – tym razem w Polsce – kolejna konferencja wspólna PNTHM, poświęcona polsko-niemiecko-żydowskim kontekstom medycyny w Europie Środkowo-Wschodniej. Następnie zaś wszystkich prelegentów i uczestników spotkania zaproszono na popołudniowy poczęstunek i kilkugodzinną wycieczkę po Magdeburgu.

Katarzyna Pękacka-Falkowska (Poznań)